

LIETUVOS MOKYTOJAI — REVOLIUCINIO JUDĖJIMO DALYVIAI IR KOVOTOJAI UŽ TARYBŲ VALDŽIĄ

P. BUCKUS

Carinės Rusijos ir buržuazinės Lietuvos mokymo sistema tarnavo kovai prieš bet kokią mokytojų bei moksleivių revoliucinę mintį. Tačiau daugelis mokytojų ne tik pamokose mokė jaunimą pažinti tikrąsias gyvenimo tiesas ir formavo mokslinę mokinių pasaulėžiūrą, bet ir sunkiomis pogrindžio sąlygomis aktyviai įsijungė į revoliucinį judėjimą, į kovą už Tarybų valdžią. Kartu su darbininkų klase, vargingąja valstietija ir pažangiąja inteligentija didžiulė pedagogų armija daug prisidėjo prie proletarinės revoliucijos Lietuvoje galutinės pergalės, kovos prieš fašizmą ir buržuazinį nacionalizmą, padėjo sukurti mūsų respublikoje socializmą.

Ne vienas liaudies švietėjas net su ginklu rankose kovėsi už darbo žmonių interesus. Tokius mokytojus carizmo laikais trėmė į Sibirą, grūdo į kalėjimus. O kai 1918—1919 m. Lietuvos liaudis pakilo kovon už laisvę, — ne vienas mokytojas savo krauju apšlakstė gimtąją žemę, paguldė savo galvą už Tarybas.

Buržuazijos valdomoje Lietuvoje pažangūs mokytojai protestavo prieš valdančiųjų sluoksnių savivalę, kovojo už tiesą. Tokius liaudies mokytojus buržuazinė valdžia kilnojo iš vienos mokyklos į kitą, atleidinėjo iš darbo, grūdo į kalėjimus ir priverčiamojo darbo stovyklas.

Buvo ir kruvinių aukų. Bet skaudžiausiai mokytojų šeima nukentėjo hitlerinės okupacijos ir rūsčiais pokario klasių kovos metais. Nė vienas respublikos inteligentijos būrys taip skaudžiai nenukentėjo nuo buržuazinių nacionalistų teroro, kaip kaimo mokytojai. Mokytojų darbas tada buvo patriotinis tarnavimas savo tėvynei, liaudžiai, socializmo idėjoms¹.

Vienas aktyviausių Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo (1769) organizatorių ir vadovų Simonas Aleksandravičius buvo Jonišio mokyklos vedėjas, mokęs valstiečių vaikus, o 1770 m. nuteistas mirti. 1831 m. sukilimo dalyvis buvo Salantų parapiinės mokyklos mokytojas Simonas Borisevičius, vėliau emigravęs į Prancūziją, kur ir mirė.

Liberalinis visuomenės veikėjas, dvarininkas Vladimiras Zubovas, dar mokydamasis Šiaulių gimnazijoje dalyvavo slaptame moksleivių būrelyje. Studijuodamas Peterburgo universitete, jis aktyviai dalyvavo „Proletariato“ partijos veikloje, palaikė ryšius su „Narodnaja volia“ („Liaudies valia“) organizacija, globojo pažangius politinius veikėjus, revoliucionierius, rėmė V. Kapsuko revoliucinę veiklą. V. Zubovas rėmė slaptos lietuviškos spaudos platinimą, nuo 1896 m. išlaikė kelias pradines mokyklas, kuriose buvo dėstoma ir lietuvių kalba.

¹ R a k ū n a s A. Klasių kova Lietuvoje. V., 1976, p. 170; Z e l v y s P. Garantuoju asmeniui ir gyvybei. K., 1971; Z e l v y s P. Esu pasiryžęs. V., 1972.

1912 m. pradėjo rūpintis, kad Šiauliuose būtų įsteigta mokytojų seminarija, kuri ruoštu mokytojus pradinėms lietuvių mokykloms.

Vienas iš Lietuvos Socialdemokratų partijos kūrėjų ir vadovų, gydytojas Andrius Domaševičius dar carizmo laikais dėstė Vilniaus felčerių mokykloje. LSDP I suvažiavimo (1896) delegatas Stasys Matulaitis žinomas kaip pažangus visuomenės veikėjas, publicistas ir gydytojas, istorijos mokslų daktaras ir Baltarusijos TSR MA akademikas, o 1922—1925 m. jis dar buvo ir Marijampolės realinės gimnazijos mokytojas.

1905—1907 m. revoliucijos dalyvis, pedagogas ir publicistas Adomas Mika 1920—1925 m. buvo Šarnelės (Plungės raj.) pradinės mokyklos mokytojas. Utenos apskrityje ir Vilkaviškyje mokytojavo 1905—1907 m. revoliucijos ir antifasistinio judėjimo dalyvis Vytautas Žakavičius. Baigęs Dusetų pradinę mokyklą, 1905—1907 m. revoliucijos dalyvis Vilhelmas Puteikis dirbo mokytoju (daraktoriumi) slaptose lietuviškose mokyklose Zarasų ir Rokiškio apylinkėse.

Revoliucinio judėjimo dalyvis Edvardas Tičkus pirmojo pasaulinio karo metais dirbo mokytoju Obeliuose. Audringų 1918 m. paskutiniąją dieną jis žuvo Rokiškyje. Jo paveikslą rašytojas A. Gudaitis-Guzevičius perkėlė į meno kūrinį. Tai — mokytojas Didžkus „Kalvio Ignoto teisybėje“.

1918—1919 m. proletarinės revoliucijos Lietuvoje veikėjas Julijanas Leščinskis-Lenskis buvo Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos švietimo liaudies komisaras. Vėliau jis tapo Lenkijos KP CK generaliniu sekretoriumi. Spalio revoliucijos ir 1918—1919 m. proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis gydytojas Kazys Rimša 1918 m. buvo Kubanės Juodosios jūros Tarybų Respublikos, Šiaurės Kaukazo Tarybų Respublikos švietimo liaudies komisaras, o 1919 m.

vadovavo Vilniaus m. vykdomojo komiteto švietimo skyriui. Po Spalio revoliucijos RTFSR Švietimo liaudies komisariate dirbo revoliucinio judėjimo dalyvis ir poetas Juozas Vitkauskas. Nesulaukusį nė dvidešimt dvejų metų jį 1919 m. Raguvoje (Panevėžio raj.) nužudė buržuaziniai nacionalistai.

1918—1919 m. proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis Julius Zonelis 1916 m. Petrograde gavo kaimo mokytojo teises, tačiau 1919 m. buvo buržuazinių nacionalistų nukankintas ir įmestas po ledu į Šešupę. Kitas šios revoliucijos dalyvis — Simonas Grybas Šiaulių gimnazijoje dėstė matematiką ir geografiją. 1919 m. birželio mėn. Panevėžyje jį nužudė buržuaziniai nacionalistai.

Revoliucionieriaus pareigą sąžiningai atliko Seduvos pradinės mokyklos mokytojas Antanas Liaudanskas. Jis karštai ir nuosekliai kovojo už Tarybų valdžią. Dvidešimt dvejų metų jaunuolis šio idealo vardan paaukojo gyvybę. Jis gynė Vilniaus darbininkų atstovų tarybos būstinę (dabar Komunarų g. 9) nuo kontrrevoliucinių lenkų legionierių ir, nenorėdamas jiems pasiduoti į nelaisvę, 1919 m. sausio 2 d. kartu su kitais revoliucionieriais nusišovė². Šių Vilniaus komunarų tarpe buvo ir Julius Šimelevičius (Raisenas), vertęsis privačiomis pamokomis.

Mokytojavo Spalio revoliucijos dalyvis Andrius Juodišius, 1918—1919 m. proletarinės revoliucijos Lietuvoje dalyviai — Antanas Stankus ir Emilija Staškutė.

Mokytoja Pranė Dantaitė tapo pirmojo Tarybų valdžios organo — valsčiaus tarybos — Skaistgiryje (Joniškio raj.) sekretore. 1919 m. lapkričio 19 d. ji žuvo nuo tuo metu siautusiu ginkluotų vokiečių gaujų.

Vertėsi pamokomis Sinevos-Dubravos dvare (Tverės gub.), o vasarą dirbo na-

² Vitkuvienė P. Nepabūgęs mirties. — „Komunistas“, 1976, Nr. 7, p. 61.

mų mokytoju proletarinis poetas Julius Janonis. Marijampolės mokytojų seminarijoje mokėsi ir Rygos lietuvių mokykloje mokytojavo rašytojas bei revoliucinio judėjimo dalyvis Bonaventūras Pauliukevičius (slap. Džiugas).

Visiems yra žinoma Aleksandro Jakševičiaus ir Igno Gaškos revoliucinė veikla. A. Jakševičius nuo 1907 m. mokytojavo Kaišiadorių, paskui Zarasų aps., o pirmojo pasaulinio karo metais ir vėliau — Minske bei kitose Baltarusijos vietose. I. Gaška 1915—1918 m. dirbo Biržų ir Šiaulių aps. pradinėse mokyklose, organizavo darbininkų ir valstiečių švietimo bei lavinimosi ratelius. Nuo 1921 m., dirbdamas mokytoju, buvo LKP Šiaulių raj. komiteto narys, redagavo Šiauliuose legalų laikraštį „Darbininkų atstovas“: Vėliau mokytojavo Maskvoje ir Baltarusijoje.

Zidikiuose ir kitose vietovėse komunistines kuopeles kūrė jaunas, energingas mokytojas Klemensas Juodka. Dieną jis mokė vaikus, o vakare ruošė susirinkimus, platino komunistinę literatūrą.

LKP I suvažiavime, įvykusiame 1918 m. spalio 1—3 d., iš 34 delegatų net šeši buvo mokytojai: A. Jakševičius, S. Grybas, A. Liaudanskas, A. Mika, K. Juodka ir J. Zonelis. Suvažiavimo posėdžiams pirmininkavo mokytojas A. Jakševičius, aktyviai dirbęs, rengiant suvažiavimą. Suvažiavimas išrinko vadovaujantį organą — Centro komitetą — iš septynių narių. Du nariai buvo mokytojai: A. Jakševičius ir S. Grybas.

Už nelegalios spaudos platinimą Mečislovo Gedvilo tėvą su šeima 1904 m. caro valdžia ištrėmė iš Lietuvos. Tevo pėdomis sekė ir sūnus: didelį dėmesį skyrė opozicinei ir nelegaliai spaudai. Dėl nebūdamas komunistu, jis jau pabuvojo Varnių priverčiamojo darbo stovykloje. Nors ir neturėdamas ryšių su komunistais, M. Gedvilas suorganizavo Palangos progimnazijoje nelegalų V. Lenino mir-

ties minėjimą. Po fašistinio perversmo žvalgyba savo informacijoje tautininkų vyriausybei apie M. Gedvilą šitaip rašė: „Palangoje yra mokytojų profsąjungos narys, kairysis socialdemokratas. Kad jis priklausytų bolševikų komunistų organizacijai žinių nėra. Yra griežtai nusistatęs prieš esamą vyriausybę ir slaptai veda agitaciją. Jis seniai sekamas“³. Arčiau su komunistais ir jų ideologija M. Gedvilas susipažino kalėjimuose. 1934 m. jis buvo priimtas į Lietuvos Komunistų partiją.

1923—1927 m. Palangos gimnazijos mokiniai negalėjo žinoti, kad jų mokytojas M. Gedvilas bus įžymus veikėjas. Audringais 1940 m., nuvertus buržuazijos diktatūrą, M. Gedvilas buvo paskirtas Liaudies vyriausybės vidaus reikalų ministru, išrinktas Liaudies seimo nariu ir pirmuoju vicepirmininku. Liaudies seimo posėdyje 1940 m. liepos 21 d. M. Gedvilas Lietuvos KP CK pavedimu padarė pranešimą apie valstybinę santvarką Lietuvoje. Jo pasiūlymu Liaudies seimas priėmė deklaraciją apie Lietuvos paskelbimą tarybine respublika. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pirmoji sesija, susirinkusi 1940 m. rugpiūčio 25 d. Kaune, išrinko M. Gedvilą Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku ir pavedė jam sudaryti pirmąją respublikos tarybinę vyriausybę. Vėliau buvęs mokytojas dirbo Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininku ir respublikos švietimo ministru.

1925 m. baigęs Šiaulių gimnaziją, ten pat mokytojavo būsimasis Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas ir švietimo ministras, LKP CK sekretorius ir Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademikas, ekonomistas Vladas Niunka. 1928 m. jis įstojo į LKP ir buvo kalinamas Varnių priverčiamojo darbo stovykloje.

Mokytojavo visuomenės ir valstybės veikėjas, rašytojas ir žurnalistas Justas

³ Šarmaitis R. Tarybų Lietuvos kūrėjų gretose. — „Komunistas“, 1976, Nr. 11, p. 70.

Paleckis. Visuomenės veikėjai Andrius ir Aleksandra Bulotai, 1941 m. hitlerininkų ir vietinių buržuazinių nacionalistų nužudyti Paneriuose, 1918—1920 m. mokytojavo Marijampolės realinėje gimnazijoje. 1936 m. baigęs Kauno Konservatoriją, Kauno III gimnazijoje mokytoju dirbo Komunistų partijos narys nuo 1933 m. Juozas Banaitis — būsimasis Liaudies seimo atstovas, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas ir Prezidiumo narys, LKP CK narys, Lietuvos TSR kultūros ministras.

1926 m. į pagrindinę Lietuvos komjau-nimo organizaciją įstojo Adomas Čiplys. 1927 m. jis baigė Panevėžio mokytojų seminariją, 1937 m. pradėjo mokytojauti, bet buvo suimtas ir atleistas iš darbo, 1940 m. dirbo Švietimo liaudies komisariate, Didžiojo Tėvynės karo metais TSRS gilumoje buvo vidurinės mokyklos mokytojas. Po karo jis vėl dirbo Švietimo liaudies komisariate, 1961 m. išleido apysaką iš buržuazinės mokyklos mokytojų gyvenimo „Lapalių mokytoja“, kartu su Stasiu Pupeikiu parengė elementorių „Saulutė“. Pastarasis mokėsi Kėdainių mokytojų seminarijoje, 1922—1940 m. mokytojavo Zarasų aps. pradinėse mokyklose. Gyvendamas su darbo liaudimi ir patirdamas jos vargus, S. Pupeikis brendo politiškai. 1928 m. jis įsijungė į LKP vadovaujamą revoliucinį judėjimą. Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, šis mokytojas ėjo Liaudies vyriausybės susisiekimo ministro ir Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretoriaus pareigas. 1951 m. S. Pupeikis grįžo prie savo pamėgto liaudies švietimo darbo. Dvylika metų jis dirbo vadovaujantį darbą Lietuvos TSR Švietimo ministerijoje, buvo respublikos švietimo ministras. 1957 m. jam suteiktas Lietuvos TSR nusipelnusio mokytojo garbės vardas.

Jau prieš pirmąjį pasaulinį karą Stasys Brašiškis dalyvavo pažangaus jaunimo veikloje, kartu su V. Rekašiumi ir J. Janoniu sukūrė nelegalų mokinių —

bolševikų šalininkų — ratelį, padėjo organizuoti darbininkų streikus, platino proklamacijas. 1915—1917 m. šis revoliucionierius mokytojavo Šilo Pavėžupyje (Kelmės raj.), o vėliau Šiaulių gimnazijoje. Drauge su kitais jis kūrė mokytojų profsąjungą, buvo jos organo „Mokykla ir gyvenimas“ redkolegijos narys. 1922—1926 m. mokytojavo Šiaulių mokytojų seminarijoje. Iš mokyklos pašalintas 1928 metais. Vėliau jis tapo Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotoju, socialinio ap-rūpinimo liaudies komisarų ir kinematografijos ministru.

1938—1939 m. Maskvoje vidurinių suaugusiųjų mokyklų mokytoju dirbo revoliucinio judėjimo dalyvis, literatūros tyrinėtojas ir rašytojas Bronius Pranskus (slap. Žalionis). Revoliucinio judėjimo dalyvis ir proletarinis poetas Vincas Kopka mokytojavo Vilniuje, Sedoje ir kitur; 1928 m. apsigyveno Baltarusijos TSR, kur netoli Vitebsko padėjo suorganizuoti lietuvių vidurinę mokyklą, buvo jos direktoriumi.

Keletą žodžių reikia pasakyti apie poetą Liudą Girą, poetę Salomėją Nėrį ir rašytoją Antaną Venclovą — Liaudies seimo Įgaliotosios komisijos narius, dalyvavusius 1940 m. rugpiučio 3 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos VII Nepaprastojoje sesijoje, kurioje Lietuvos TSR buvo priimta į TSRS sudėtį.

L. Gira 1905 m. baigė Vilniaus kunigų seminariją, bet kunigu netapo. Pirmojo pasaulinio karo metais ir vėliau aktyviai dalyvavo buržuazinių partijų veikloje. Apie 1936 m., stiprėjant darbo žmonių kovai prieš fašistinį režimą, ėmė kritiškiau žiūrėti į buržuazinę santvarką, stėjo į opoziciją fašistinei diktatūrai. Redaguodamas laikraštį „Literatūros naujienos“, išspausdino nemaža medžiagos apie TSRS, kurią 1939 m. aplankęs, ėmė propaguoti socializmo šalies laimėjimus. 1940 m. atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, poetas iš karto įsijungė į socialistinio gyvenimo kūrimą. 1940—1941 m.

buvo švietimo liaudies komisaro pavaduotojas. Prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui, evakavosi į TSRS gilumą. 1942 m. pradžioje jau beveik šešiasdešimtmetis L. Gira savanoriu stojo į Raudonosios armijos 16-ąją Lietuviškąją diviziją, kurioje kapitonu išbuvo ligi 1944 m. pavasario.

S. Nėris iš pradžių buvo stipriai veikiamas religinės pasaulėžiūros, bendradarbiavo klerikalinėje spaudoje. 1930—1932 m. įvyko poetės idėjinis lūžis, kuriam turėjo įtakos lietuvių liaudies revoliucinės kovos sustiprėjimas. Ji suartėjo su pažangiais inteligentais antifasistais, taip pat su Komunistų partijos veikėjais. Antifasistinėje ir komunistinėje spaudoje paskelbė revoliucinės tematikos eilėraščių. Didžiojo Tėvynės karo metais skaitė savo kūrybą 16-osios Lietuviškosios divizijos kariams. S. Nėris 1928—1931 m. mokytojavo Lazdijų, 1934—1936 m. — Panevėžio, o dar vėliau — Kauno gimnazijose.

A. Venclova redagavo antifasistinį žurnalą „Trečias frontas“ (1930—1931), dalyvavo darbininkų „Vilties“ klubo ir Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti veikloje. Baigęs universitetą, ketletą metų mokytojavo Klaipėdos ir Kauno gimnazijose. Už antifasistinio eilėraščio išspausdinimą 1940 m. buvo pašalintas iš Kauno „Aušros“ gimnazijos mokytojo pareigų. Nuvertus Lietuvoje buržuazinę santvarką, A. Venclova buvo švietimo ministras ir švietimo liaudies komisaras. Didžiojo Tėvynės karo metais rašytojas rašė apysakas ir apybraižas kovos su okupantais vokiečiais temomis, skaitė savo kūrinis per radiją ir literatūros vakaruose pafrontėje, lankėsi fronte.

Buržuazinės santvarkos metais įvairiose Lietuvos vietose mokytojavo revoliucinio judėjimo dalyvė ir rašytoja Aldona Kazanavičienė (Didžiulytė), 1919 ir 1940—1941 m. ji dirbo Švietimo liaudies komisariate. Daugiausia rašė vaikams. Revoliucinio judėjimo dalyvė ir

rašytoja Eugenija Tautkaitė (slap. Jūratė Juraitė) 1943—1944 m. buvo Debiosų (Udmurtijos ATSR) lietuvių vidurinės mokyklos mokytoja, o 1945—1948 m. — Vilniaus pionierių rūmų direktorė. Ji parašė apsakymų, apysakų ir pjesių vaikams revoliucijos kovų temomis.

1920 m. Novoborisovo (BTSR) liaudies švietimo įstaigose dirbo revoliucinio judėjimo dalyvė Domicėlė Elena Tautkaitė. 1923—1940 m. Chabarovsko ir Usurijsko (Primorės kr.) vaikų auklėjimo įstaigose dirbo revoliucinio judėjimo ir Rusijos pilietinio karo dalyvė Petronėlė Tiškienė (Skeltytė). O revoliucinio judėjimo dalyvė Marija Pelėdžiūtė-Norvydienė 1921—1925 m. buvo lietuvių vaikų namų vedėja Petrograde. Didžiojo Tėvynės karo metais (nuo 1943 m.) Debiosų vaikų namų vidurinėje mokykloje dirbo 1948 m. buržuazinių nacionalistų nužudyta revoliucinio judėjimo dalyvė Izabelė Laukaitytė.

Revoliucinio judėjimo dalyvis Jonas Zdanavičius 1933—1940 m. mokytojavo privačiuose kursuose Kaune, vėliau buvo LKP CK mokyklų skyriaus vedėjas. LKP narys nuo 1926 m. Povilas Rotomskis lankė Kėdainių mokytojų kursus, 1923—1926 m. dirbo Žagarės pradinėje mokykloje, o vėliau mokėsi Panevėžio mokytojų seminarijoje, buvo Mokytojų knygyno Kaune vedėjas. Jis kovojo už liaudies laisvę, mylėjo Tėvynę, vaikus ir gėles.

Judita Komodaitė žinoma ne tik kaip revoliucinio judėjimo dalyvė, bet ir kaip istorikė. Tačiau ne visi žino, kad ji buvo ir mokytoja. Baigusi Kaune gimnaziją ir pedagoginius kursus, nuo 1927 m. rudens J. Komodaitė buvo paskirta Josvainių miestelio (Kėdainių raj.) pradinės mokyklos vedėja. Čia dirbdama ji apsisprendė ne tik mokyti rašto, bet ir ginti darbo žmonių interesus, kovoti prieš fašizmą. Norėdama apsaugoti savo mokinius, kurių dauguma buvo varguomenės vaikai, nuo religinio tvaiko, mo-

kytoja J. Komodaitė uždraudė tikybos pamokas savo vadovaujamoje mokykloje. Tai buvo negirdėtas įvykis. Be to, ši jauna mokytoja jau buvo spėjusi suorganizuoti miestelyje vakarinius suaugusiųjų kursus darbininkų jaunimui. Čia ji dėstė bendrojo lavinimo dalykus ir kartu pasisakydavo prieš fašizmą Lietuvoje. Visa tai pasibaigė tuo, kad Švietimo ministerija atleido ją iš darbo, atėmė teisę mokytojauti. Tik metus dirbusi išsvajotą mokytojos darbą, J. Komodaitė tapo bedarbe, bet ateistinės ir antifašistinės veiklos nenutraukė. 1928 m. ji grįžo į Kauną, šiaip taip gavo darbo Vilijampolėje vaikų darželyje. Vėliau gyveno versdamasi privačiomis pamokomis. O dar vėliau ji vėl „mokytojavo“, bet jau... Zarasų kalėjime. Kalėjimo kameroje J. Komodaitė švietė politines kalines, buvo reikli sau ir savo mokinėms⁴.

1927 m. baigęs Kauno žydų mokytojų seminariją, mokytojavo revoliucinio judėjimo dalyvis Zelmanas Šapira. Žurnalistas ir istorikas, revoliucinio judėjimo dalyvis Kazys Sideravičius, baigęs Marijampolės mokytojų seminariją, 1926—1940 m. mokytojavo įvairiose Žemaitijos mokyklose, o vėliau baigė Vilniaus Valstybinį pedagoginį institutą.

Gimusi revoliucinio judėjimo dalyvio tremtinio šeimoje. Vladė Vyšniauskaitė sekė tėvų pėdomis. Gyvendama Maskvoje, Kaune ir Vilniuje, ji ėjo įvairias atsakingas pareigas. Bet didžiausią gyvenimo dalį ji paskyrė liaudies švietimui. Dirbo suaugusiųjų mokyklos vedėja, Partinio švietimo namų prie LKP CK ir Tarybinių darbuotojų kursų prie Lietuvos TSR MT direktore, Vilniaus miesto švietimo skyriaus vedėja (1949—1953), švietimo ministro pavaduotoja (1954—1959) bei Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos skyriaus viršininke (nuo 1959 m.). Jai pelnytai suteiktas Lietuvos TSR nusipelnusios mokytojos garbės vardas.

Kitas revoliucinio judėjimo dalyvis ir Lietuvos TSR nusipelnęs mokytojas — Rapolas Valiukonis mokėsi „Ryto“ draugijos mokytojų seminarijoje Vilniuje, dirbo Trakų, Švenčionių, Lydos ir Ignalinos apskričių ir rajonų pradinių mokyklų mokytoju bei vedėju, buvo LKP Šiaulių srities komiteto mokyklų skyriaus vedėjas (1951—1953) ir „Tarybinio mokytojo“ redaktorius (1953—1965). Lietuvos TSR nusipelnusio mokytojo garbės vardai suteikti revoliucinio judėjimo dalyviams Jonui Grigui ir Sarai Glinterščikienei.

Zarasuose, Ukmergėje, Šiauliuose, Bajoruose (dabar Kretinga) ir Kaune kalėjo Michalina Meškauskienė (Navikaitė). Išėjusi iš kalėjimo, gyveno Kaune, vertėsi pamokomis, o 1944—1945 m. ši kovotoja už liaudies laisvę ir švietimą buvo Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro pavaduotoja. 1944—1954 m. Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro ir ministro pavaduotojas buvo Didžiojo Tėvynės karo dalyvis ir Lietuvos partizaninio judėjimo štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas Edvardas Lisauskas.

Revoliucinio judėjimo dalyvis Edvardas Makštys 1922—1923 m. mokytojavo Anykščių gimnazijoje, po to kitose pradinėse mokyklose, o vėliau mokytojauti jam neleido Pirmosiomis vokiečių fašistinės okupacijos dienomis jis buvo suimtas ir nužudytas. Mokytojavo revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyviai Janas Pševalskis ir Mykolas Musteikis. Pirmasis 1944 m. buvo hitlerininkų nužudytas Vilniuje, antrasis — Kaune, kai iki šių miestų išvadavimo buvo likę tiek nedaug laiko.

1926—1940 m. (su pertraukomis) Ukmergės ir Kauno gimnazijose dirbo revoliucinio ir partizaninio judėjimo dalyvis, žurnalistas Genrikas Zimanas. Vėliau jis tapo filosofijos daktaru ir Vilniaus Valstybinio pedagoginio institu-

⁴ Girdzijauskienė P. Revoliucionierė ir mokslininkė. — „Komunistas“, 1976, Nr. 6, p. 59.

to profesoriumi. Didžiojo Tėvynės karo partizanas, istorikas Vytautas Uogintas 1940 m. baigė Tauragės mokytojų seminariją, mokytojavo Kuršėnuose, buvo Lietuvos TSR švietimo ministro pavaduotojas ir Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto rektorius; mokyklų ir švietimo reikalais rūpinosi dirbdamas LLKJS CK sekretoriumi ir LKP CK skyriaus vedėju.

Negalima nepaminėti Juozo Žiugždos, įnešusio didelį indėlį į socializmo sukūrimą mūsų respublikoje. Istoriką J. Žiugždą kai kas laiko kalbininku, lituanistu. Ir tai ne be pagrindo, nes jis Kauno universitete studijavo ne tik istoriją, bet ir filologiją, parengė mokyklai lietuvių kalbos vadovėlius. Šis Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinis, Stalaukio (Vilkaviškio raj.) pradinės mokyklos ir Marijampolės bei Kauno gimnazijų mokytojas kurį laiką buvo Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaras ir švietimo ministras, beveik 25 metus dirbo Vilniaus universitete profesoriumi ir 20 metų ėjo Lietuvos TSR Mokslų akademijos viceprezidento pareigas.

Pedagogas, literatūros tyrinėtojas ir revoliucinio judėjimo dalyvis Petras Mikutaitis mokytojavo Linkuvos, Šiaulių ir Jurbarko gimnazijose, 1940—1941 m. buvo Švietimo liaudies komisariato vidurinių mokyklų valdybos viršininkas, vėliau tapo Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto ir Vilniaus Valstybinio universiteto docentu. Už antifašistinio laikraščio „Raudoni vėjai“ Ukmergės gimnazijoje išleidimą 1932 m. buvo nuteistas vienerius metus kalėti Jurgis Palaima — būsimasis Raudonosios armijos 16-osios Lietuviškosios divizijos karys. Po karo jis dirbo Lietuvos TSR Švietimo ministerijoje inspektoriumi, vėliau tapo pedagogikos kandidatu, Lietuvos Kūno kultūros instituto docentu ir pedagogikos-psichologijos katedros vedėju, kurį laiką šiai aukštajai mokyklai ir vadovavo. J. Palaima daug nusipelnė, rengiant mūsų respublikai aukštai kvalifi-

kuotus fizinio lavinimo mokytojus. 1970 m. jam suteiktas Lietuvos TSR nusipelnusio mokytojo garbės vardas.

1927 m. į pagrindinę Lietuvos komjaunimo organizaciją įstojo Jurgis Blička. 1928—1931 m. jis buvo pradinės mokyklos mokytojas Šiaulių aps., vėliau tapo Lietuvos TSR Aukščiausiojo Teismo pirmininku ir teisingumo ministru, teisės kandidatu. Buržuazinės Lietuvos metais teisininkas ir istorikas Juozas Bulavas dalyvavo revoliuciniame judėjime, bendradarbiavo pagrindinėje komunistinėje spaudoje. Vokiečių fašistinės okupacijos metais jis mokytojavo Utenos ir Rokiškio gimnazijose. Kitas istorikas ir teisininkas Povilas Pakarklis 1927—1930 m. buvo Tauragės ir Panevėžio mokytojų seminarijų mokytojas. Vėliau jis buvo išrinktas Liaudies seimo atstovu, tapo Liaudies vyriausybės teisingumo ministru, teisingumo liaudies komisaru, teisės daktaru, profesoriumi.

Revoliucinio judėjimo dalyvė Ona Klimkienė (Navakauskaitė), 1939 m. baigusi universitetą, įsigijo ekonomistės specialybę, 1944—1947 m. dirbo Panevėžio vidurinės mokyklos, 1947—1950 m. — Vilniaus S. Nėries vidurinės mokyklos, o 1950—1953 m. — Mokytojų tobulinimosi instituto direktore. Kėdainių mokytojų seminarijoje mokėsi ir 1926 m. pradėjo dirbti tos seminarijos pavyzdinėje mokykloje mokytoju Marijonas Gregorauskas. Po fašistinio perversmo jis buvo suimtas, kalinamas ir ištremtas į Mažeikius. Nuvertus Lietuvoje fašistinį režimą, įsijungė į socializmo kūrimą, buvo prekybos liaudies komisaras ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas. Vėliau M. Gregorauskas tapo ekonomikos daktaru ir Vilniaus Valstybinio universiteto profesoriumi. Albertas Knyva universitete studijavo ekonomiką, baigė Vilniaus Valstybinio universiteto teisės fakultetą. Buržuazinėje Lietuvoje už antifašistinę veiklą buvo kalintas. Atkūrus Tarybų

valdžią, jis buvo darbo liaudies komi-
saro, užsienio reikalų ministro ir švieti-
mo ministro pavaduotojas, o 1949—
1953 m. — Lietuvos TSR švietimo mi-
nistras. Kartu su J. Zingžda parašė
knygą „Švietimas Tarybų Lietuvoje“
(1950).

Pirmojo pasaulinio karo metais moky-
tojavo Albinas Čepas. 1940 m. Lietuvos
Liaudies vyriausybė jį paskyrė krašto ap-
saugos viceministru ir tų pačių metų
gruodžio mėn. suteikė Raudonosios ar-
mijos generolo majoro laipsnį. 1919 m.,
kaip švietimo liaudies komisariato dar-
buotojas, Panevėžio aps. dirbo Didžiojo
Tėvynės karo dalyvis, generolas majo-
ras Adolfas Urbšas. 1933—1939 m. vi-
durinės mokyklos direktoriumi ir rajono
liaudies švietimo skyriaus vedėju
Stalingrade ir Novosibirske buvo Di-
džiojo Tėvynės karo dalyvis, papulkinin-
kis Aleksejus Valiulis. O žuvęs fronte
papulkininkis Vitalijus Tolkevičius prieš
pat karą buvo liaudies švietimo skyriaus
vidurinių mokyklų inspektorius Maskvo-
je. Antanas Maksimaitis (Maksimavi-
čius) mokėsi Vilniaus mokytojų semina-
rijoje, mokytojavo Akmenių pradinėje
mokykloje ir Lazdijų gimnazijoje, rašė
eilėraščius, tarnavo karininku buržuazi-
nės Lietuvos kariuomenėje. Didžiojo Tė-
vynės karo metais buvo 16-osios Lietu-
viškosios divizijos pulko artilerijos vir-
šininkas, žuvo fronte.

Mokytojai iš profesijos buvo revoliu-
cinio judėjimo dalyviai: Juozas Paluše-
vičius, Juozas Pažerskis, Domininkas
Budinas, Ivanas Kosiakas, Janas Kovals-
kis, Zermena Smolskienė (Zelens), Se-
rafima Didžiulienė (Michailova) ir Ele-
na Eidukaitytė. Mokytojavo revoliucinio
judėjimo dalyviai: Marija Kaunaitė, Pra-
nas Svotelis (Proletaras), Antanas Ka-
zanavičius, Antanas Stasiūnas, Julius
Griška, Jonas Bernotas, Petras Kruš-
nauskas, Jadvyga Natupskaitė, Mironas
Moskvinas (Feigelsonas), Rachilė ir Šei-
na Geraitės, Stasė Kilikevičienė (Sarpa-
lytė), Juozas Jurga, Leonas Mačėnas,

Marija Kaukaitė ir Estera Mejerovičiū-
tė. Pamokomis vertėsi Pijus Glovackas.
Mokytojais dirbo ir kiti revoliucinio ju-
dėjimo dalyviai: publicistas ir literatū-
ros kritikas Pranas Vilūnas, rašytojas ir
publicistas Jonas Šepetys, gydytojas Pet-
ras Bliudžius, žurnalistai Kasparas Bart-
kus ir Irena Povilavičiūtė.

Julija Petronytė 1927 m. įstojo į
LKJS, o 1930 m. — į LKP. Baigusi Pa-
nevėžio mokytojų seminariją, dėl daly-
vavimo revoliuciniame judėjime ji mo-
kytojos darbo negavo. Vaikų šilumą jai
pakeitė šaltos Panevėžio, Kauno, Uk-
mergės ir Zarasų kalėjimų sienos. Nuo
1936 m. ryšius su LKJS palaikė Leoka-
dija Diržinskaitė-Piliušenko, Didžiojo
Tėvynės karo metais mokytojavusi lie-
tuvų vaikų namuose Kirovo srityje. Vė-
liau, eidama Lietuvos TSR Ministrų Ta-
rybos pirmininko pavaduotojos pareigas,
ji vadovavo respublikos švietimo įstai-
gų darbui.

Mokytojų seminarijoje Vilniuje 1918—
1919 m. mokėsi proletarinės revoliucijos
dalyvis Vladas Pikeliūnas. Poetas Vy-
tautas Montvila 1921 m. pradėjo mokytis
Marijampolės mokytojų seminarijoje. Už
dalyvavimą antikarinėje jaunimo de-
monstracijoje buvo kalinamas, po to pa-
šalintas iš seminarijos. 1925—1926 m.
jis mokėsi Kėdainių mokytojų semina-
rijoje, o 1926—1928 m. vėl mokėsi ir
baigė Marijampolės mokytojų semina-
riją. Toje pačioje Marijampolės mokyto-
jų seminarijoje nuo 1920 m. mokėsi ra-
šytojas Kazys Boruta, kuris už Gegužės
pirmosios šventimą 1924 m. iš semina-
rijos buvo pašalintas. Šią seminariją bai-
gė revoliucinio judėjimo dalyvis ir spau-
dos darbuotojas Juozas Pajaujis. Čia
mokėsi revoliucinio judėjimo dalyvės,
buržuazinių nacionalistų nužudyta mo-
kytoja Ona Sukackienė (Žemaitytė), re-
tyrinėtojas Petras Užkalnis (Kvietins-
kas). Kėdainių ir Marijampolės moky-
tojų seminarijose mokėsi revoliucinio

judėjimo dalyvis Laurynas Kapočius. Revoliucinio judėjimo dalyvė ir Didžiojo Tėvynės karo partizanė Šeina Madciskerytė mokėsi Gardino pedagoginiame institute.

Mokytojų seminarijas buvo baigę Didžiojo Tėvynės karo dalyviai: papulkininkis Petras Ciunis — 1918 m. Voroneže; artilerijos generolas majoras Pranas Petronis — 1928 m. Panevėžyje; pulkininkas Vladas Lunia — Tauragėje; pulkininkas Stasys Gaidamauskas — Šiauliuose. Švenčionių mokytojų seminariją baigė revoliucinio judėjimo dalyvis, Didžiojo Tėvynės karo partizanas, Tarybų Sąjungos Didvyris, pulkininkas Fiodoras Markovas. Tarp Ukmergės mokytojų seminarijos auklėtinių matome buvusį Raudonosios armijos 16-osios Lietuviškosios divizijos karį Kostą Navicką, vėliau tapusį istorijos daktaru ir Vilniaus Valstybinio universiteto profesoriumi.

Revoliuciniame judėjime plačią vagą išvarė Pranas Ulevičius — Lietuvos, Liuksemburgo, Argentinos ir Ispanijos Komunistų partijų narys. 1953 m. jis eksternu baigė Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto užsienio kalbų fakultetą. Instituto auklėtiniai istorikai Andrius Bendžius ir Algirdas Rakūnas yra Didžiojo Tėvynės karo dalyviai. Šiai aukštajai mokyklai vadovavo, joje dirbo

ir daug nusipelnė, rengiant mūsų respublikai aukštai kvalifikuotus mokytojus, Juozas Mickevičius — LKJS narys nuo 1926 m. ir Komunistų partijos narys nuo 1930 metų.

Baigęs Svėdasų mokyklą, privačiai mokė kaimo vaikus pažangus JAV lietuvių dramaturgas ir poetas, 1905—1907 m. revoliucijos dalyvis Jonas Juška. Už pažangią veiklą iš Panevėžio mokytojų seminarijos buvo pašalintas JAV lietuvių visuomenės veikėjas Jonas Stanislovas Jokubka. Pažangus Urugvajaus lietuvių visuomenės veikėjas Pranas Vikonis 1919 m. dalyvavo revoliucijos įvykiuose Rokiškio aps., už tai buvo vokiečių suimtas, nuteistas mirti, bet, vedamas sušaudyti, pabėgo. Vėliau mokytojavo Kaune ir Raseiniuose, rašė pedagogikos klausimais spaudoje, dalyvavo LSDP veikloje, su kitais kairiaisiais socialdemokratais 1927 m. rugsėjo mėn. Raseinių aps. organizavo antifašistinį sukilimą.

Lietuvos mokytojų — revoliucinio judėjimų dalyvių ir kovotojų už Tarybų valdžią gyvenimas, darbas ir visuomeninė veikla — tai didvyriškas puslapis mūsų tautos kultūros ir revoliucijos istorijoje. Jie nusipelnė visos liaudies pagarbos ir gilesnio jų žygdarbių studijavimo.

Vilniaus Valstybinis
pedagoginis institutas,
Pedagogikos katedra

Įteikta
1976 m. lapkričio mėn.

УЧИТЕЛЯ ЛИТВЫ — УЧАСТНИКИ РЕВОЛЮЦИОННОГО ДВИЖЕНИЯ И БОРЦЫ ЗА СОВЕТСКУЮ ВЛАСТЬ

П. БУЦКУС

Резюме

Жизнь, работа и общественная деятельность учителей Литвы — участников революционного движения, борцов

за Советскую власть — это героическая страница в истории нашей культуры. Их было немало, славных революцио-

неров-подпольщиков, которые в труднейших условиях боролись за социальную справедливость, за Советскую власть. В статье рассказывается об учителях, внесших большой вклад в

окончательную победу пролетарской революции в Литве, в борьбу против фашизма и буржуазного национализма, в построение социализма в нашей республике.

LITHUANIAN TEACHERS — PARTICIPANTS OF REVOLUTIONARY MOVEMENT AND FIGHTERS FOR SOVIET POWER

P. BUCKUS

Summary

The life, work and social activities of Lithuanian teachers, participants of revolutionary movement and fighters for Soviet power, is a heroic page in the history of Lithuanian culture and revolution. In difficult underground circumstances of tsarist Russia and bourgeois Lithuania, a great number of Lithuanian teachers joined the revolutionary movement and became active fighters for So-

viet power. They have earned nationwide respect and their deeds deserve a more thorough study.

The article enumerates teachers who have made the most important contribution to the final victory of proletarian revolution in Lithuania, in the fight against fascism and bourgeois nationalism, in the building of socialism in our republic.